העונתיות בייצור

היבטים מקצועיים, כלכליים

ישראל פלמנבאום מביא במאמרו את ההשלכות השונות של העונתיות בייצור החלב בישראל ובצעדים בהם יש לנקוט במטרה לבצר את חוזקו של הענף ואת כושר התחרותיות העתידי שלו, אל מול ייבוא מתחרה.

אספקת מלוא תצרוכת החלב בישראל מייצור מקומי הוא אחד היעדים המרכזיים ששמו לעצמם רפתני ישראל לאורך השנים. התאמת הייצור לצריכה ושימוש ישיר בחומר הגלם לשם יצור מוצרי החלב, הינם הדרך היעילה ביותר באספקת החלב. כל סטייה מכך, המחייבת ייבוש חלב בתקופת עודף ושחזורו בתקופות חוסר, משמעותה סטייה מן האופטימום, לסטייה יש השלכות מקצועיות, כלכליות ופוליטיות, לענף החלב המקומי.

ענף החלב הישראלי השלים בעבר עם ירידת הייצור הקיצית עקב אי היכולת להתמודד ביעילות עם מצב זה. כענף סגור ומוגן מפני ייבוא מתחרה, הוא פיתח כלים מנהליים שהבטיחו אספקת חלב סדירה לציבור במחיר אחיד כל חודשי השנה. לשם השגת מטרה זו, בתנאים שתוארו, מיבשים חלב לאבקה בחורף בכל שנה ומשחזרים בקיץ כשמונה אחוזים ממכסת הייצור השנתית

הייצור והצריכה של חלב ומוצריו התקיימו בעבר באזורים הממוזגים של העולם. המקור הגנטי של מרבית הפרות יצרניות החלב בעולם, גם הוא מאזורים אלה. אולם בשנים האחרונות אנו עדים למגמה של "נדידת" ייצור החלב מן האזורים הממוזגים המסורתיים לאזורים חדשים המאופיינים לרב באקלים חם, בחלק ניכר של השנה. הדבר נכון לנדידת ייצור החלב בארה"ב מן הצפון לדרום כמו גם להקמתם של משקי חלב חדשים במדינות מתפתחות באסיה, אפריקה ומרכז אמריקה, המנסות לייצר לעצמן את החלב במקום לייבאו מן האזורים הממוזגים. מגמה זו התחזקה במיוחד בשני העשורים האחרונים בשל העלייה במחירי חומרי הגלם החלביים בשוק הבינלאומי, פועל יוצא, בין היתר, מהנהגת משטר המכסות במדינות האיחוד האירופי.

ענף החלב בישראל הוא בין משקי החלב האינטנסיביים ביותר בעולם, הנדרשים לייצר בתנאי אקלים חם. הענף מתמודד בהצלחה יחסית עם אותן משימות בפניהן עומדים ענפי החלב במדינות אחרות ומגיע להישגים ראויים להערכה. עם זאת. כפי שנראה בהמשך, עדיין עומדת בפני הענף המשימה למנוע עונתיות באספקת החלב לתעשייה ויישור עקומת הייצור השנתית.

למשק החלב של ישראל, ולמשקי חלב דומים לו באזורים חמים של העולם, מספר מאפיינים.

כמשקי חלב "צעירים" יחסית, יחידות הייצור עושות שימוש בחומר גנטי וטכנולוגיות ייצור מתקדמות. במרבית משקי חלב אלה מתקיים הצורך בהתמודדות עם השפעות החום על יצרנות הפרות. בחלקים גדולים של דרום ארה"ב, ובעיקר בעדרי חלב גדולים במדינות כמו פלורידה, אריזונה וקליפורניה, מופעלות בחודשי הקיץ מערכות לצינון הפרות. למרות זאת, ועקב אי הצלחת יצרני החלב במדינות אלה למנוע באמצעות הצינון את הירידה הקיצית בייצור החלב ובהתעברות, נאלצים הקואופרטיבים הגדולים של תעשיית החלב של מדינות אלה לייבא בחודשי הקיץ חלב שתייה, מוצרים ניגרים ואבקת חלב ממדינות בצפון, לשם השלמת החוסר הנוצר בחודשים אלה. דרך נוספת לשם הגברת ייצור החלב בקיץ, בה נוקטים רפתני מדינות הדרום בארה"ב, היא לייבא בכל שנה אלפי עגלות הרות מן הצפון, המיועדות להמליט בחודשי הקיץ. תהליך דומה מתקיים באזורים חמים אחרים בעולם, כמו צפון מקסיקו ומרכז אמריקה וכן ברזיל, המייבאות בעונת השפל החמה, חלב ואבקה מארגנטינה ואורוגואי השכנות. במדינות מתפתחות, כגון אלו שהוזכרו לעיל, מספק הייצור המקומי רק חלק מהתצרוכת, בעיקר בעונות הנוחות יותר לייצור, כאשר את המוצרים המוגמרים ובעיקר אבקת חלב מייבאים בעונות של שפל בייצור.

החלב בישראל

ו"פוליטיים"

י. פלמנבאום
שה"מ, המחלקה לבקר

עד כאן מהנעשה בעולם, ומה אצלנו ?

מבחינת התנאים האקלימיים, אין אנו שונים ממרבית האזורים שנסקרו. אקלים ארצנו מאופיין בקיץ חם ויבש (ללא גשם), הנמשך באזורים השונים, בין ארבעה לשישה חודשים בשנה. חום הקיץ גורם לפחיתת תנובת החלב, ירידה בריכוז ובאיכות המוצקים וכן ירידה משמעותית בכושר התעברות הפרות המוזרעות בעונה זו. עקב כל אלה, נוצרה במשך השנים עקומת ייצור המבטאת את העונתיות בכושר הייצור של הפרות והמאופיינת, ביחס לצורכי השוק, בייצור עודף של חלב בחודשי החורף וחוסר חלב בקיץ. ענף החלב הישראלי השלים בעבר עם התופעה עקב אי היכולת להתמודד ביעילות עם מצב זה. כענף סגור ומוגן מפני ייבוא מתחרה, הוא פיתח כלים מנהליים שהבטיחו אספקת חלב סדירה לציבור במחיר אחיד כל חודשי השנה. לשם השגת מטרה זו, בתנאים שתוארו, מיבשים חלב לאבקה בחורף בכל שנה ומשחזרים בקיץ כשמונה אחוזים ממכסת הייצור השנתית. את הייבוש מבצעת תנובה במימון "הקרן לויסות חלב" של מועצת החלב שמקורה ב-"דמי השירות" (היטל) הנגבה מציבור צרכני החלב דרך מחיר החלב, באמצעות המחלבות. "קרן הויסות" מממנת בכל שנה את הפער (אם קיים כזה) בין הפרסים הניתנים ל"מעבירי" חלב מהחורף לקיץ וה"קנסות" המושתים על המייצרים חלב בעודף בחורף על חשבון הקיץ. לכאורה, ניתן היה להמשיך עם הסדר זה ללא הגבלה. בפועל, חלו בשנים האחרונות תמורות בענף (בעיקר עקב קיצוץ בתקציב המועצה), המגבילות את אפשרות המשכיותו של הסדר זה, מסכנות את חוסנו של הענף ומחייבות שינוי בדרך בה מעודדים את ייצור החלב בקיץ ומיישרים את העקומה. התמורות שחלו בשנים האחרונות כוללות מצד אחד, עלייה חדה בהיקף הכספי ששלמה המועצה באמצעות קרן הויסות לעידוד הייצור בקיץ בשנים האחרונות (מ-0.4 מיליון ₪ בשנת 1999 ל-4 מיליון ₪ ב-2003

– עליה של פי עשרה). מצד שני, התיישנות אמצעי הייבוש המופעלים ע"י תנובה והתייקרות עלויות הייבוש של החלב מייצור מקומי (מחיר חומר גלם יקר יחסית ועלויות ייבוש גבוהות מביאות את מחיר האבקה מייצור מקומי לכדי קרוב לפי שניים ממחיר אבקה מיובאת. הדבר נכון אפילו בימים אלה, כשמחיר אבקת החלב בשוק העולמי גבוה יחסית). קיים גם ספק אם בתנאים הקיימים כיום, יהיה כדאי לתנובה להשקיע בחידוש מתקני הייבוש שלה כשאלה יתיישנו ויצאו מכלל שימוש. מכאן שהכתובת כתובה על הקיר ומשמעותה היא כי במוקדם או מאוחר יהיה קושי להגן על ההסדר הקיים. הדבר עלול להוביל להגברת הלחץ לוותר על העודף המיוצר בחורף ולספק את החלב החסר בקיץ באמצעות אבקה מיובאת זולה. הנפגעים העיקריים מכך יהיו יצרני החלב בישראל.

לדעתי, אין הכרח שתסריט זה יתקיים אצלנו. לשמחתי, יצרני החלב בישראל, בסיוע מערכות המחקר, ההדרכה, ובסיוע מערכת ספר העדר, השכילו לאורך עשרות שנים לפתח ולהטמיע במשקים מערכות יעילות לצינון הפרות בקיץ.

רפתני ישראל הצליחו טוב יותר מעמיתיהם באזורים חמים בעולם, להתמודד בהצלחה עם ההשפעות השליליות של הקיץ על הפרות. בסקרים שפרסמנו בשנים האחרונות ובזה המתפרסם בכנס הנוכחי בירושלים, ניתן לראות כי התקנה והפעלה של מערכות לצינון הפרות בקיץ בקבוצים כמו גם במושבים, הביאו להשגת תנובת חלב המגיעות בקיץ לכדי 98% מרמת הייצור בחורף ולקבלת שעורי התעברות של יותר מ-35%, זאת לעומת כ-90% מייצור החלב בחורף ושעור התעברות של פחות מ-15% במשקים ללא צינון. הישגים כאלה, אם ייושמו במרבית עדרי ישראל, מאפשרים את "יישור העקומה" ומניעת הצורך העונתי בייבוש ושחזור חלב. אינדיקציות ראשוניות לשינוי זה ניתן למצוא בסיכומי ספר העדר המוצגים בכנס הנוכחי ובחוברת זו ע"י אפרים עזרא. הנתונים מראים כי שעור המלטות הקיץ של מבכירות במשק השיתופי היה בשנת 2003 זהה לשיעור המלטות החורף וכן הצטמצם באופן ניכר הפער במספר ההמלטות בין העונות בפרות הבוגרות. כתוצאה מכך, היקף החלב המועבר מן החורף לקיץ נמצא במגמת עלייה מתמדת ועמד בשנת 2003 על 12 מליון ליטר, פי שניים ויותר מהיקף ההעברה בסוף העשור הקודם, המועד בו התחילה המועצה במבצע לעידוד הייצור בקיץ.

הידע והפתרונות הטכניים קיימים: אנו יודעים היום כי ניתן וכדאי לרפתני ישראל ליישר את העקומה, אנו יודעים גם שלהתקנה ולהפעלה של אמצעי צינון יש עלות כספית (שווה ערך של 60 ליטר חלב לפרה בשנה). מי מממן זאת? את תוספת העלות ישלם השוק, כמעט באותו אופן בו הוא משלם (דרך מנגנון מחיר המטרה), את כלל עלויות ייצור החלב ברפת. במשק מתוכנן הפועל במסגרת מנגנון מחיר המטרה, התוספת שעל השוק יהיה לשלם אמורה להיות נמוכה יחסית ולכלול רק את הפער שבין "תוספת העלות" שבייצור הקיצי (עקב הצורך בהפעלת מערכות צינון, הזזת המלטות של עגלות ופעולות נוספות), לאחר "ניכוי ההתייעלות" המושגת בגין הצינון (עליה בתנובה המאפשרת צמצום מספר הפרות לייצור המכסה והחיסכון הנובע מכך).

גופי התכנון בענף נערכים לקראת דיון שמטרתו לקבוע נוהלי תשלום מתאימים ולטווח ארוך של זמן, שיעודדו את הגברת ייצור החלב בקיץ ואת "יישור העקומה"

לסיכום, רפת החלב הישראלית, בשונה מאחיותיה באזורים חמים אחרים בעולם, הראתה כי היא מסוגלת להתמודד בהצלחה עם ההשפעות השליליות של הקיץ על הייצור. ייצור 12 מיליון ליטר הזכאים לפרס בחודשים יולי-נובמבר בשנת 2003, זאת לעומת כ-5 מיליון ליטר בלבד בחודשים יולי-דצמבר, בתחילת העידוד, ממחישה עובדה זו. התקנה וההפעלה של מערכות צינון בהיקף נרחב, עשויה לאפשר את יישור עקומת הייצור ואספקת מלוא תצרוכת החלב הארצית, בהתאם לביקוש, מייצור מקומי. גופי התכנון בענף נערכים לקראת דיון שמטרתו לקבוע נוהלי תשלום מתאימים ולטווח ארוך של זמן, שיעודדו את הגברת ייצור החלב בקיץ ואת "יישור העקומה". בבסיס הדיון, ההנחה כי לא ניתן יהיה לממן בעתיד את העברת החלב לקיץ במתכונת הנוכחית, באמצעות תקציב "קרן הויסות" של המועצה.

בין ההצעות שיעלו לדיון: יישור אדמיניסטרטיבי של עקומת הייצור והתאמתו לדרישות השוק, הנהגת מחיר דיפרנציאלי עונתי לחלב, או שילובים ברמות שונות ביניהם.

לכל אחת מההצעות יתרונות וחסרונות ועל מקבלי ההחלטה יהיה לשקול ביניהן ולבחור במיטבית. כללית, הכוונה היא להגדיר את ההיקף הנדרש של העברת החלב בין העונות וממנו לגזור את היקף העידוד והאופן בו יוכל השוק לתגמל, במגבלות שייקבעו, את היצרנים היכולים ורוצים לייצר יותר חלב בקיץ על חשבון החורף ובכך לתרום ל"יישור העקומה". ■